

Horizonty sivej literatúry

Marta DUŠKOVÁ

marta.duskova@cvtisr.sk

Cieľom príspevku je poukázať na rozmanitosť sivej literatúry z hľadiska jej existencie, definície, charakteristiky a typológie. Vplyvom rozvoja informačno-komunikačných technológií prechádzala aj sivá literatúra prudkým rozvojom, čo dokazujú aj v čase meniace sa definície samotného pojmu sivá literatúra. Rozvoj technológií, internetu a elektronického publikovania v akademickom, súkromnom, či štátnom a verejnom prostredí ovplyvňoval a neustále ovplyvňuje jej charakter a rozširuje jej charakterové, typové a terminologické hranice. V článku sa zameriavame na prehľad existujúcich definícií a typológií sivej literatúry, ktoré sa v čase vyvíjali, možno ich teda vzájomne analyzovať a porovnávať. Presentujeme teoretický rámec rozširujúceho sa horizontu sivej literatúry z pohľadu nových typov dokumentov a médií.

Definovanie sivej literatúry

O nestálosti terminológie v oblasti sivej literatúry svedčí aj fakt, že existuje niekoľko definícií sivej literatúry, rovnako ako niekoľko typológií, ktoré sa vyvíjali v čase najmä v súvislosti s nástupom internetu, rozvojom informačno-komunikačných technológií a vplyvom elektronického publikovania a distribúcie informácií.

Weintraub definuje sivú literatúru ako „*publikácie vydané vládou, akademickou obcou, podnikmi a priemyslom, v tlačenej i elektronickej podobe, ktoré nie sú riadené komerčnými záujmami nakladateľov a kde sú články, diplomové práce, vládne dokumenty, bulletin, technické správy, zborníky z konferencií a ďalšie publikácie distribuované zdarma na základe predplatného, alebo sú na predaj*“ (Weintraub 2000).

Česká terminologická databáza knihovníctva a informačnej vedy (TDKIV) definuje sivú literatúru ako: „*dokumenty, ktoré nie sú publikované obvyklým spôsobom, a preto nie sú dostupné na bežnom knižnom trhu (napr. diplomové a dizertačné práce, výskumné správy, interné dokumenty, oficiálne publikácie atď.)*. Pre vyhľadávanie a distribúciu sivej literatúry existujú špecializované informačné systémy“ (Šedá literatúra 1993).

V prostredí slovenského knihovníctva a odbornej literatúry nenachádzame žiadnu definíciu sivej literatúry. Terminologický a výkladový slovník Informačná výchova, vydaný v roku 1998, tento termín neobsahuje, rovnako ani žiadna zo slovenských technických noriem.

Medzi najznámejšie a najpoužívanejšie patrí séria definícií, vznikajúcich postupne na jednotlivých ročníkoch medzinárodnej konferencie o sivej literatúre – GreyLiterature:

Prvá zo série definícií pochádza z konferencie GreyLiterature, ktorá sa konala v Luxemburgu z roku 1997. Hovorí, že sivá literatúra je „*literatúra, ktorá vzniká na všetkých úrovniach v oblasti vlády, akademickej obce, podnikov a priemyslu v tlačenej i elektronickej podobe, a to nezávisle od komerčných vydavateľov*“ (GreyNet 1997).

Druhá definícia bola sformulovaná v roku 2004 v New Yorku, respektíve bola doplnená o dodatočnú charakteristiku vydavateľov takto: „*Sivá literatúra vzniká na všetkých úrovniach v oblasti vlády, akademickej obce, podnikov a priemyslu v tlačenej i elektronickej podobe, nie je riadená komerčnými vydavateľmi, t. j. vzniká tam, kde vydávanie publikácií nie je hlavnou činnosťou*“ (Schöpfel 2010b).

Najnovšia zo série definícií bola prezentovaná na 12. ročníku medzinárodnej konferencie GreyLiterature v Prahe ako tzv. „*Pražská definícia*“: „*Sivá literatúra označuje všetky príbuzné typy dokumentov, ktoré sú produkované na všetkých úrovniach štátnej správy, akademickej obce, obchodu a priemyslu v tlačenej a elektronickej podobe, sú chránené právami duševného vlastníctva, zhromažďované a uchovávané v knižniciach alebo inštitucionálnych repozitároch, nepodliehajú komerčným vydavateľom, ktorých hlavnou činnosťou je vydávanie publikácií*“ (Schöpfel 2010a).

Ako vidíme, všetky uvedené definície sa zameriavajú na niekoľko charakterových črt sivej literatúry, a to:

- producenti (vláda, akademická obec, obchod a priemysel),
- forma (tlačené a elektronicke dokumenty),
- vydavateľa/distribútora (nekomerční vydavateľa, ktorých hlavnou činnosťou nie je vydavateľská činnosť).

Ani jedna zo spomínaných definícií nezohľadňuje príjemcu informácií, teda neodpovedá na otázky:

1. Pre koho je sivá literatúra určená?

2. Na čo slúži?
3. Prečo je dôležitá?

Na položené otázky by sme mohli zodpovedať takto:

1. Sivá literatúra je určená pre široký okruh používateľov – študentom, vedeckým-skupným pracovníkom, riadiacim pracovníkom, informačným špecialistom, spravodajcom a pod.
2. Slúži ako primárny informačný zdroj (spravidla doteraz nepublikovaných informácií) z rôznych vedných odborov.
3. Jej význam spočíva v rýchlosti publikovania, jedinečnosti obsiahnutých informácií úzkeho zamerania.

Domnievame sa, že na pochopenie významu a charakteru sivej literatúry uvedené definície nie sú postačujúce. Je potrebné zamerať sa na popis charakteristiky tohto druhu literatúry (dokumentov, informácií). Na lepšie pochopenie otázky *Čo je sivá literatúra?* nám poslúži obr. 1 – *Medzi extrémami čiernej a bielej* (Giustini 2012).

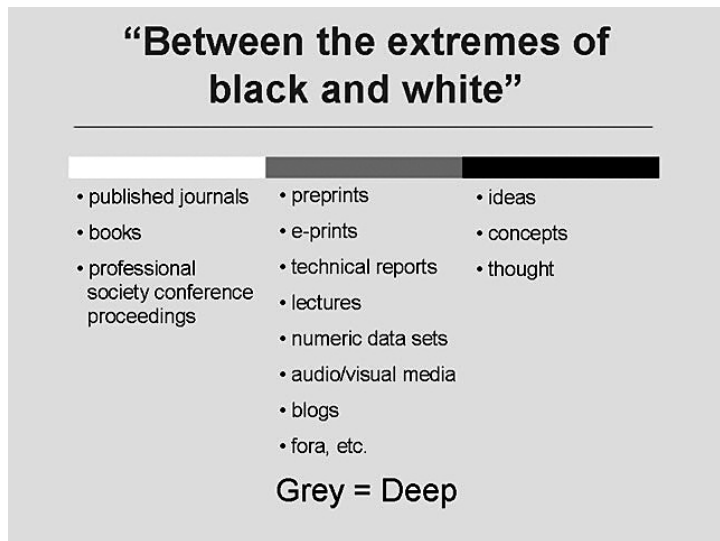
Sivá literatúra predstavuje akýsi medzistupeň medzi myšlienkami, nápadmi, vynálezmi a ich pretavením do klasickej formy literatúry. S istým nadsadením môžeme hovoriť o sivej literatúre ako o hlbokaj alebo skrytej, ktorá je akýmsi „predskokanom“ vydania bielej literatúry.

Metafora sivej literatúry ako predskokana bielej pramení z viacerých faktorov. V procese tvorby vedeckých teórií, v priebehu výskumu vznikajú postupom času čiastkové výsledky vo forme správ, súborov dát, formulácií teórií, numerických výsledkov a pod., ktoré je žiaduce istou formou publikovať už počas riešenia výskumných úloh. Cieľom takéhoto publikovania je najmä potreba overenia výsledkov v praxi či spätná väzba expertov z daného vedného odboru, ktorá je potrebná pre ďalšie pokračovanie výskumných prác.

Rozdiely medzi sivou a bielou literatúrou môžeme zhrnúť do 9 základných oblastí: množstvo publikovaných dokumentov, rýchlosť produkcie, náklady, prístupnosť, kvalita, nájditelnosť, uchovávanie, vplyv na knihovníkov a úloha vydavateľov. Rozdiely v týchto oblastiach znázorňuje Obr. 2 – *Rozdiely medzi sivou a bielou literatúrou* (Giustini 2012).

Na základe porovnania týchto oblastí, môžeme zhrnúť nasledujúce charakterové črty sivej literatúry:

- ťažšia nájditelnosť,
- exponenciálny rast z hľadiska publikovania,

Obr. 1 – Medzi extrémami čiernej a bielej

Differences between grey and published literature

	Grey literature (hard to find)	Published literature (easier to find)
# of documents being published	Increasing at exponential rate	Increasing, but at a more measured pace
Speed of production	Instant, due to self-publishing on the web, speed	Slow(er), due to costs & editing process
Cost	Low (in most cases), free	High, increasing all the time
Accessibility	Free, open, immediate in most cases (some \$\$\$)	Locked, gated access, \$\$\$ (some OA)
Quality	Highly variable	Excellent, edited, peer-reviewed
Findability	Improving but 'hit and miss'	Generally stable
Archiving	Difficult due to sheer volume & formats	Also difficult due to legal restrictions, space limitations and selection
Impact on librarians	New opportunities and roles for search-savvy librarians	Problems arise due to copyright, licensing issues
Role of publishers	Some make content free to be good corporate citizens	Commercial interests based on economic models not scholarly

Obr. 2 – Rozdiely medzi sivou a bielou literatúrou

- rýchlosť publikovania – samopublikovanie, publikovanie na webe,
- nízke náklady, prípadne publikovanie zdarma,
- variabilná kvalita publikácií (zmes vedeckých, odborných, latentných informácií v závislosti od problematiky a fázy skúmania, riešenia problému, výskumnej úlohy a pod.),
- ukrytá až stratená literatúra v kontexte jej nájditelnosti pre používateľov,
- obsah je dostupný zdarma, pretože nejde o komerčný vydavateľský záujem,
- zložitá archivácia a uchovávanie kvôli rôznorodosti formátov a objemu publikovania sivej literatúry,
- nové možnosti a úlohy pre knihovníkov ako informačných špecialistov vo vyhľadávaní informácií,
- za vydavateľmi nestojí komerčný (ekonomický) zisk, ale skôr potreba šírenia informácií, spravidla zdarma.

Uvedené charakterové črty sivej literatúry sú najlepšie rozpoznateľné a identifikovateľné v typológii sivej literatúry. Avšak podobne ako pri definovaní pojmu sivá literatúra, ani pri definovaní typológie dokumentov, ktoré sú sivou literatúrou, nepoznáme jasné hranice.

Typológia sivej literatúry

Na druhej strane vyvstáva otázka, či práve rozvoj informačno-komunikačných technológií nestiera hranice medzi sivou a bielou literatúrou až do tej miery, že zo sivej sa stáva biela okamžite. Z tohto uhľa pohľadu ide najmä o faktory nájditelnosti, prístupnosti, dostupnosti sivej literatúry a jej bezprostredného a bezplatného šírenia prostredníctvom internetu. Napriek tomu, že technológie hranice stierajú, problémy s dlhodobou archiváciou pretrvávajú, preto môžeme hovoriť skôr o dočasnej (krátkodobej) nájditelnosti, prístupnosti a dostupnosti sivej literatúry pre používateľa.

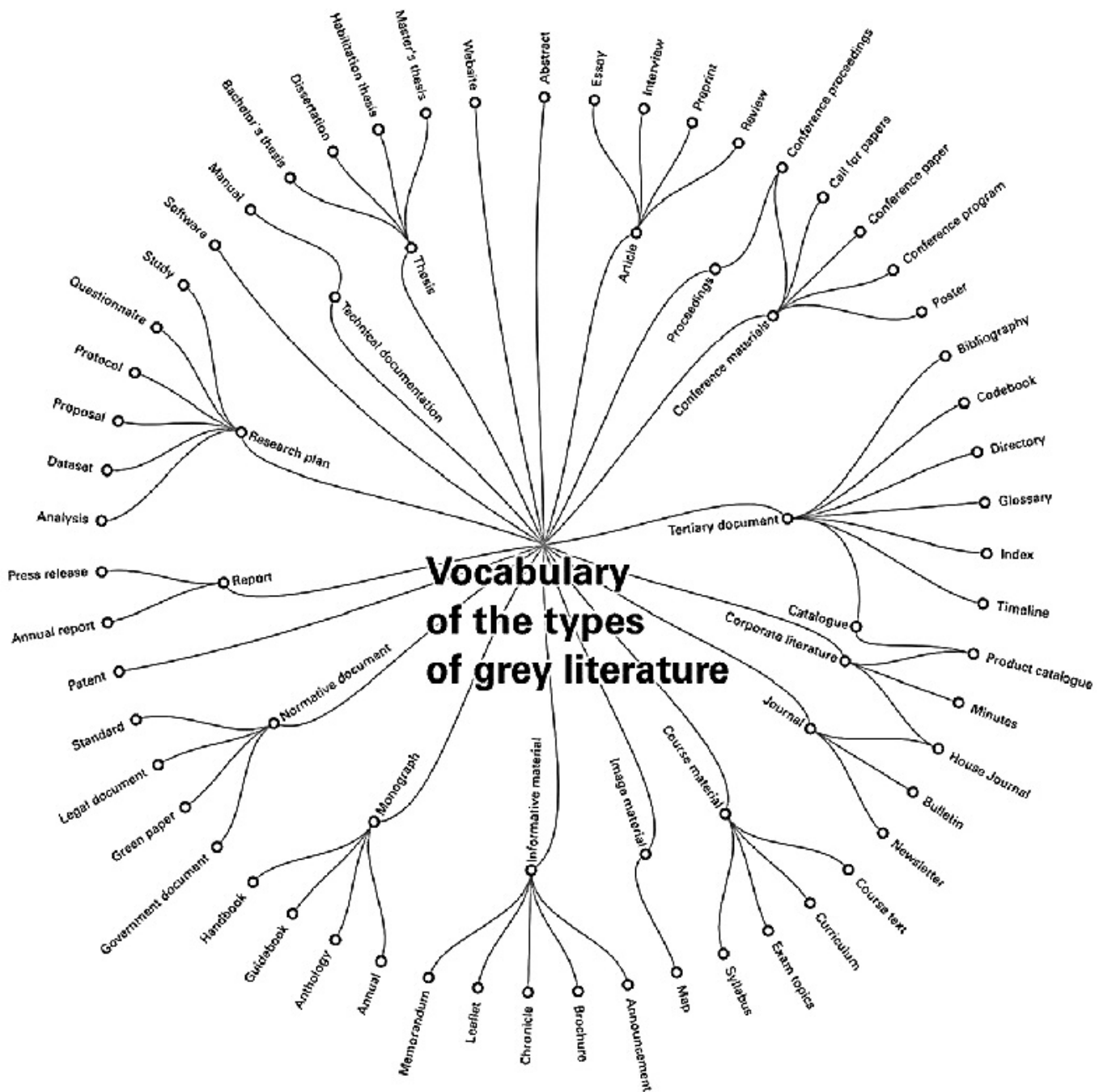
Typológiu sivej literatúry môžeme chápať v užšom aj širšom zmysle. V užšom zmysle pokladáme za sivú literatúru len také typy dokumentov, ktoré sú nositeľmi vedeckých, odborných a výskumných informácií, publikované pod hlavičkou príslušnej inštitúcie; v širšom zmysle by sme do sivej literatúry mohli zaradiť akékoľvek dokumenty, ktoré spĺňajú charakterové črty sivej literatúry, s dôrazom najmä na vydávanie v malých nákladoch pre úzky okruh používateľov, mimo tradičného vydavateľského procesu, s obmedzenou dostupnosťou, prípadne nedostupnosťou bez ohľadu na charakter obsiahnutých informácií.

A	E	J	Green Papers	Reports	Software
Announcements	E-Prints	Journals:	White Papers	Country Reports	Specifications
Annuals	E-texts	Articles	Working Papers	Draft Reports	Speeches
B	Enhanced	Grey Journals	Patents	Feasibility Reports	Standards
Bibliographies	Publications	In-house Journals	Policy Documents	Government	State of the Art
Blogs	Essays	Non-commercial	Policy Statements	Reports	Statistical Surveys
Booklets	ETD (Electronic	Journals	Posters	Intelligence	Statistics
Brochures	Theses and	Synopsis Journals	Précis Articles	Reports	Supplements
Bulletin Boards	Dissertations)	K	Preprints	Internal Reports	Survey Results
Bulletins	Exchange	K-blogs	Press Releases	Official Reports	Syllabus
C	Agreements	L	Proceedings	Policy Reports	T
Call for Papers	F	Leaflets	Product Data	Progress Reports	Technical
Case Studies	Fact Sheets	Lectures	Programs	Regulatory Reports	Documentation
Catalogues	Feasibility Studies	Legal documents	Project:	Site Reports	Technical Notes
Chronicles	Flyers	Legislation	Deliverables	Stockbroker	Tenders
Codebooks	Folders	M	Information	Reports	Theses
Conference Papers	G	Manuals	Document (PID)	Technical Reports	Timelines
Conference Posters	Glossaries	Memoranda	Proposals	Reprints	Trade Directories
Conference	Government	N	Work Packages	Research	Translations
Proceedings	Documents	Newsgroups	Work Programmes	Memoranda	Treatises
Country Profiles	Green Papers	Newsletters	Q	Research Notes	W
Course Materials	Guidebooks	Notebooks	Questionnaires	Research Proposals	Website Reviews
D	H	O	R	Research Registers	WebPages
Databases	Handbooks	Off-prints	Readers	Research Reports	Websites
Datasets	House Journals	Orations	Registers	Reviews	White Books
Datashets	I	P	Reports:	Risk Analyses	White Papers
Deposited Papers	Image Directories	Pamphlets	Activity Reports	S	Working Documents
Directories	Inaugural Lectures	Papers:	Annual Reports	Satellite Data	Working Papers
Discussion Papers	Indexes	Call for Papers	Bank Reports	Scientific Protocols	Y
Dissertations	Interactive Posters	Conference Papers	Business Reports	Scientific	Yearbooks
Doctoral Theses	Internet Reviews	Deposited Papers	Committee Reports	Visualizations	
	Interviews	Discussion Papers	Compliance	Show cards	

Obr. 3 – Typológia dokumentov GreyNet

Rozširujúci sa horizont sivej literatúry si môžeme všimnúť na príklade dvoch typológií, zostavených medzinárodnou odbornou komunitou, avšak v rozdielom časovom horizonte. Na Obr. 3 – *Typológia dokumentov GreyNet* (GreyNet 2013) vidíme rozsiahly zoznam rôznorodých typov sivej literatúry usporiadaný abecedne. V zozname je zahrnutých viac ako 100 typov dokumentov. Typológia bola zostavená v roku 2004 na základe výsledkov dotazníkového prieskumu GL Survey 2004, ktorý bol distribuovaný odborníkom z oblasti sivej literatúry z rôznych krajín sveta.

Iný pohľad na typológiu poskytuje Slovník typov sivej literatúry Obr. 4 – *Slovník typov sivej literatúry*, ktorý bol zostavený v roku 2011 ako výsledok práce medzinárodnej skupiny expertov z rôznych krajín sveta. Vytvorený je v stroj čitateľnej podobe s použitím technológie RDF. Každý typ sivej literatúry je doplnený definíciou pojmu a konkrétnymi príkladmi (Vocabulary... c2014). Viac informácií o slovníku nájdete na stránke: <http://code.google.com/p/grey-literature-typology/>. Slovník je pravidelne aktualizovaný, čo znamená, že uvedená typológia nie je konečná, ale je otvorená novým typom sivej literatúry, ktoré v budúcnosti môžu vzniknúť.

Obr. 4 – Slovník typov sivej literatúry

V súvislosti s typológiou sivej literatúry si môžeme všimnúť, že sa v nej objavujú typy už všeobecne známe ako sivá literatúra i netradičné (nové) typy dokumentov.

Medzi tradičné typy sivej literatúry patria napríklad:

- záverečné a kvalifikačné práce,
- konferenčné zborníky (plné texty, abstrakty, postery, prezentácie),
- štatistické dáta (ekonomické, obchodné, sčítanie ľudu),
- výročné, výskumné, technické správy,
- technické špecifikácie a štandardy,
- preprinty atď. (Giustini 2012).

K novším typom sivej literatúry môžeme zaradiť napríklad:

- e-dokumenty,
- elektronickú sieťovú komunikáciu,
- blogy,
- repozitáre a digitálne knižnice,
- newslettere atď. (Giustini 2012).

Hlavnými producentmi sivej literatúry sú vysoké školy, výskumné inštitúcie a organizácie (štátne aj súkromné), štátna a verejná správa, agentúry a pod. Mnohé z týchto inštitúcií evidujú sivú literatúru, ktorú vydávajú, avšak mnohokrát len na privátne účely a bez dlhodobej archivácie a sprístupnenia plného textu používateľom.

Aká je budúcnosť sivej literatúry?

Z teoretického hľadiska môžeme očakávať ďalší rozvoj sivej literatúry v oblasti terminológie a typológie pokračujúcim vplyvom informačno-komunikačných technológií, internetu, e-publikovania a sieťovej spolupráce. Domnievame sa, že sivá literatúra bude stále rozširujúcim sa horizontom zdrojov, dokumentov, dát, informácií, publikácií a pod.

Z hľadiska prístupnosti, dostupnosti a nájditel'nosti budeme dúfať, že hranice medzi sivou a bielou literatúrou budú postupne úplne miznúť, najmä vplyvom internetu, otvoreného prístupu, otvorených inštitucionálnych repozitárov a zvoľnením prísnych zákonov o autorských právach.

Nemenej dôležitým faktorom je kredibilita sivej literatúry, teda informácie, ktoré obsahuje a prináša používateľovi. Často sa sivá literatúra spája s nedôveryhodnými informačnými zdrojmi, pretože nie je recenzovaná. Recenzný proces je doménou bielej literatúry, kde je ekonomicky podchytený komerčnými vydavateľstvami.

Použitá literatúra:

- COONIN, Bryna. 2003. Grey literature: An annotated bibliography. [online]. 2003 [cit. 2012-03-09]. Dostupné na: <http://personal.ecu.edu/cooninb/Greyliterature.htm>
- DEBACHERE, M.C.1995. "Problems in obtaining grey literature". IFLA Journal 21 (2): p. 94–98. doi:10.1177/034003529502100205.
- FARACE, Dominic a Joachim SCHÖPFEL. 2010. Grey Literature in Library and Information Science. 1. vyd. Berlín: de Gruyter, 2010. ISBN 978-3-598-11793-0.
- GIUSTINI, Dean. 2012. Finding the Hard to Finds: Searching for Grey Literature. [online]. Vancouver : University of British Columbia, c2014[cit. 2014-05-01]. Dostupné na:http://www.slideshare.net/giustinid/finding-the-hard-to-finds-searching-for-grey-gray-literature-2010?ref=http://hlwiki.slais.ubc.ca/index.php/Grey_literature
- GreyNet International. c2012. [online]. [S.l.] : [s.n.], c2012. [cit. 2012-03-09]. Dostupné na internete: <http://www.greynet.org/greynethome.html>
- JURČACKOVÁ, Zora. 2002. Terminológia. Základné zásady, metódy a ich aplikácie. 1. vyd. Bratislava: CVTI SR, 2002. 72 s. ISBN 80-85165-85-6.
- JURČACKOVÁ, Zora. 2002. Vzťah terminológie a knižničnej a informačnej vedy. In Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Knižničná a informačná veda. Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, roč. XIX, 2002. ISBN 80-223-1728-4.
- KTD - Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV) [online]. Praha Národní knihovna, c2005 [cit. 2013-01-19]. Dostupné na: http://sigma.nkp.cz/F/KGXVHM3Y4G5N112GL49UYFQ31A1YBYTRRL9DYRXYA1NPKXQ9YF-00989?func=file&file_name=find-b&local_base=KTD.

- MASON, Moya. 2010. Grey literature: History, definition, acquisition, and cataloguing. [online]. 2010. [cit. 2013-01-19]. Dostupné na: <<http://www.moyak.com/papers/grey-technical-literature.html>>
- NOVÁKOVÁ, Marta. 1995. Informačné pramene. Bratislava: SITK, 1995.
- OUTTEN, C. 2008. Grey literature. [online], 2008 [cit. 2013-01-19]. Dostupné na: http://www.csulb.edu/library/subj/gray_literature
- PEJŠOVÁ, Petra et al. 2010. Repozitáre šedej literatury. Zlín: VeRBuM, 2010. 152 s.
- POLČÁK, Radim. Digitální zpracování tzv. šedej literatury pro Národní úložiště šedej literatury [online]. 2009. [cit. 2010-09-02]. Dostupné na: http://nysl.techlib.cz/images/Pravni_exp_NUSL.pdf
- SCHÖPFEL, Joachim. 2010a. Towards a Prague Definition of Grey Literature. In GreyLiterature 12 conference proceedings [online], 2010 [cit. 2013-01-19]. Dostupné na: http://archivesic.ccsd.cnrs.fr/docs/00/58/15/70/PDF/GL_12_Schopfel_v5.2.pdf.
- SCHÖPFEL, J. a D.J. FARACE. 2010b. "Grey Literature". In Bates, M.J.; Maack, M.N. Encyclopedia of Library and Information Sciences (3rd ed.). Boca Raton, Fla.: CRC Press. p. 2029–2039. ISBN 9780849397127.
- Šedej literatura. 1993. In *KTD – Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy* (TDKIV) [online]. Praha: Národní knihovna, c2005 [cit. 2013-01-19]. Dostupné na: http://aleph.nkp.cz/F/VPNYFQ6V6SB6Q7ER8UCHL24KL7J865PPF3A2D74YUKSIACHFN-54893?func=find-b&find_code=WTD&x=27&y=10&request=%C5%A1ed%C3%A1+literatura&adjacent=N
- ŠUŠOL, Jaroslav. 2003. Elektronická komunikácia vo vede. Bratislava: CVTI SR, 2003. 156 s. ISBN 80-85165-88-0.
- Vocabulary of the Types of Grey Literature. c2014. [online]. Praha: Národní knihovna, c2014 [cit. 2014-05-01]. Dostupné na: <http://code.google.com/p/grey-literature-typology/>
- WEINTRAUB, I. 2000. The role of grey literature in the sciences. [online]. Brooklyn: City University of New York, c2000 [cit. 2014-01-20]. Dostupné na: <http://depthome.brooklyn.cuny.edu/library/access/greyliter.htm>

Mgr. Marta Dušková
(Centrum vedecko-technických informácií SR, Bratislava)

Príspevok je recenzovaný.